ИСТОРИЯ, ИСТИНА И ЧЕСТ. СБОРНИК В ЧЕСТ НА ПРОФЕСОР СВЕТЛОЗАР ЕЛДЪРОВ

Lyudmila Mindova

BAS Institute of Balkan Studies and Center of Thracology

HISTORY, TRUTH AND HONOR: ON THE COLLECTIVE VOLUME IN HONOR OF PROF. SVETLOZAR ELDAROV. A review of: Konstantinova, Rayna, ed. *The Historian's History: A Collective Volume in Honor of the 65th Birthday and 40 Years of Academic Activity of Professor DSc Svetlozar Eldarov*. Sofia: Ivray, 2021, 400 pp. ISBN 978-954-9388-97-8. [In Bulgarian: Константинова, Райна, ред. *Историята на историка. Сборник по случай 65 години от рождението и 40 години от началото на научната дейност на проф. дин Светлозар Елдъров*. София: Иврай, 2021, 400 с.]

Keywords: Svetlozar Eldarov, Balkan history, military history, Catholic Church in Bulgaria, Bulgarian Orthodox Church, Greek Catholic Church, communist repression

Впечатлява с обема и обхвата на темите си този том, посветен на научната дейност и творчество на професор Светлозар Елдъров – един от съвременните историци със сериозен принос в балканистичните изследвания на политическите, военните и религиозните събития през XX век. Особено ценно е изданието не само със статиите, проследяващи проучванията на професора историк, но и с обширното документално интервю с него, което запознава читателя с интересни страници от родовата и професионалната му биография.

Въвеждащият текст на полк. проф. Димитър Минчев неслучайно характеризира проф. Елдъров като *мускетар в българската историческа наука*. Тази препратка към романистиката на Дюма отваря темата за научната доблест на професор Елдъров и колегите му от Института за военна история да изследват най-драматичните моменти от българския XX век – освободителните войни в Македония и Одринско, Илинденско-Преображенското въстание, тежките национални загуби.

От текста на проф. дин Тодор Петров читателят се запознава с участието на проф. Елдъров в създаването на военноисторическа секция към Института за военна история при Генералния щаб на БНА. Това е тъкмо времето, когато – очевидно със

съзнание за грубите си грешки пред бъдещето на България – БКП се опитва да промени курса на своята *интернационална* политика и не само допуска, а дори насърчава по-задълбочени изследвания по националния въпрос. Безспорен успех е, че в историческите среди по това време се появяват млади хора със сериозно отношение към науката. Така още през 1985 г. младият тогава изследовател Светлозар Елдъров защитава дисертация на тема *Сръбската военна пропаганда в Македония 1901–1912 г.*, която през 1993 г. публикува под същото заглавие във Военното издателство. През следващите години се появяват и трудовете на неговите колеги – н. с. Тодор Петров (*Четническият институт на ВМОРО в Македония и Одринско 1899–1908 г.*), на н. с. майор Димитър Минчев (*Участието на населението от Македония в българската армия през Първата световна война 1914–1918 г.*) и н. с. Николай Янакиев (*Съпротивата на българското население от Добруджа срещу румънското господство 1878–1918 г.*).

Проф. Т. Петров изтъква големите достойнства и на един колективен сборник, подготвен от млади членове на военноисторическата секция успоредно с техните дисертационни трудове – *Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. Военна подготовка и провеждане* (София, 1992). Забележително е, че за кратко време първият тираж от 1200 бройки е изчерпан и това налага подготовката на второто преработено и допълнено издание през 2003 г.

Както се вижда от текста на проф. дин Трендафил Митев, проф. Светлозар Елдъров има значителен принос не само за повдигането на академичното ниво на изследванията по военна история, но и за развитието на сп. *Военноисторически сборник* през 90-те години на XX век. Проф. Елдъров е не само сред историците, които активно публикуват в изданието през 70-те и 80-те години наред с Георги Марков, Георги Даскалов, Людмил Петров, Цветана Павловска, Димитър Минчев и други, а и допринася за развитието на военноисторическата наука със своите публикации през 90-те години върху проблемите на Българските освободителни братства (вж. Сборник № 2 от 1994 г., също и съвместната му публикация с Ц. Билярски в сб. № 2 от 1997 и сб. № 3 от 1998 г.), на Българската православна църква през Първата световна война (вж. Сборник № 4 от 1997 г.), на Върховния Македоно-Одрински комитет и Македоно-Одринската организация в България (в сб. № 1 от 1998 г.).

Статията на доц. Стоян Германов представя дейността на проф. Елдъров във възобновения на 3 май 1990 г. Македонски научен институт наред с останалите му научни сътрудници от този период. Идеята на 42-мата учени и дейци, които участват в това възобновяване, е да се продължи високата академична традиция, положена от първоосновителите на института през 20-те и 30-те години на XX век, сред които са авторитетни имена като проф. Иван Георгов, проф. Любомир Милетич, проф. Никола

Стоянов и др. Особено ценен колективен труд на Македонския научен институт и Института за исторически изследвания на БАН е четиритомното издание *Националноосвободителното движение на македонските и тракийските българи 1878–1944*, което излиза в продължение на десетина години от 1994 г. насетне. Наред с останалите историци, с които посвещава вниманието си на тази обща проблематика, проф. Елдъров се откроява и със своите изследвания върху делото на бележити личности като Даме Груев, Гоце Делчев, Борис Сарафов, Димитър Ризов и други, както и върху културно-просветната дейност на Македоно-Одринските организации в България.

Важен принос за опознаване дейността на проф. Елдъров внася с текста си д-р Ваня Стоянова, която разглежда неговите научни дирения по тракийския въпрос в рамките на Тракийския научен институт. Макар и закрит малко по-късно от Македонския, Тракийският научен институт, чийто пръв почетен председател е българският екзарх Стефан, след промените през 1989 г. също възстановява своята дейност. Това се случва през 1994 г. и отново сред привлечените към него активни български учени е и проф. Светлозар Елдъров. Наред с вече споменатите му изследвания, тук се открояват и статиите му за Петко Киряков и дружество *Странджа*, както и проучванията върху униатството в България. Редица ценни публикации на проф. Елдъров са отпечатани във възстановената през 2002 г. поредица *Известия на Тракийския научен институт* – за Илинденско-Преображенското въстание (кн. 11–12), за Католическата църква и българските униати (кн. 8), за българите в Одринска Тракия (кн. 10 и кн. 13), за Капитан Петко Войвода (кн. 14–15), за Екзарх Йосиф (кн. 17) и др.

Важен акцент в сборника придава публикацията на полк. проф. Сево Явашчев, който през погледа си върху колегиалните връзки и приятелството си с проф. Елдъров внася допълнителна ценна информация за неговия труд и мисията му на историк. Както обръща внимание авторът, професорът *не може да бъде упрекнат, че е безпристрастен към фалшифицирането на националната ни история и не се притеснява аргументирано да представи мнение и по актуални проблеми, свързани с отношенията между България и Северна Македония*.

Върху научните интереси на проф. Елдъров в областта на българо-хърватските духовни, обществени и културни връзки е съсредоточен текстът на доц. Антоанета Балчева, с която, като активни учени в Института за балканистика с Център по тракология през последните десетилетия, внасят своя съществен принос в развитието на българо-хърватския научен обмен по два плодотворни проекта между Българската академия на науките и Хърватската академия на науките и изкуствата. Сред многообразните занимания на историка, който посвещава на посочената проблематика една монография и около 40 студии и статии, доц. Балчева специално подчертава

характерния за тях *широкомащабен анализ на ключови за двете историографии процеси и събития*, с което се превръщат във *важен фактор за изследване на двустранните отношения*. Сред особено приносните моменти в този дял от научната дейност на проф. Елдъров са изведени неговите изследвания върху личности като епископ Щросмайер, архиепископ Роберт Менини, Круноcлав Херуц, Франьо Брадашка и др.

Към Документалното интервю, което обхваща малко повече от половината в сборника, въвежда текстът на неговия съставител и редактор Райна Константинова. Тя също споделя впечатленията си за историка, както и щрихи от подготовката на изданието. Интервюто включва огромен материал, в който проф. Елдъров най-напред разказва за историята на предците си и за някои от по-забележителните личности в рода си като архиепископ Михаил Миров, стожер на рода му по бащина линия; прадядовците му Георги Елдъров и Димитър Кацаров, чиято отдаденост на македоно-одринското дело е главният стимул за научните търсения на професора по тази тема. Особено интересна част от интервюто е посветена на личността на монсеньор архимандрит проф. д-р Георги Елдъров, чичо на проф. Светлозар Елдъров. Изключителен ерудит със значение не само за Българската католическа църква, монсеньор Елдъров е сред светлите личности вдъхновители за своя племенник. Неслучайно проф. Св. Елдъров споделя, че и биографията, и личността на архимандрита са уникални, споменавайки между другото, че до днес той остава единственият българин, имал възможност да общува едновременно с трима папи.

Безспорно сред най-важните моменти от документалното интервю са споделените мисли от професор Елдъров по повод две ключови теми от най-новата национална история – Македонският въпрос и Държавна сигурност. Обръщайки поглед назад към българската вътрешна и международна политика на Партията-Държава, професорът не се страхува да изрази доблестно позицията си за *катастрофалните последици от престъпната политика* [на БКП – б.м.] *по отношение на Македония и македонските българи* и за времето на осъзнаването или, другояче казано, на *официалното сваляне на ембаргото по Македонския въпрос* от началото на 60-те години на XX век, благодарение на което стават възможни и собствените му занимания по темата. Чест прави на проф. Елдъров, че често в спомените си откроява дейността на учените и изобщо на личностите, които през годините са го впечатлявали с интелектуалните, духовните и етичните си качества.

В сборника уместно е включено и Отвореното писмо на проф. Елдъров *За истината и свободата. Към темата „Агентите на ДС във ВАК“* от юли 2011 г. Това е не само един от *документите за епохата*, както го определя Райна Константинова, но първоразреден анализ на тежката и особено неприятна тема от най-новата

национална история. Стойността на писмото се подчертава от разказа в първо лице на една от онези личности, чрез които Държавна сигурност нанесе най-перфидните си удари върху българските граждани за поколения напред. Оповестявайки като свои сътрудници интелектуалци, които под особен натиск и психически тормоз са били насилствено принудени да приемат сътрудничество, Държавна сигурност пост фактум се саморазправи с всеки опит за анализ и отхвърляне на тоталитарното минало. Затова и личният поглед на историка е толкова важен. Като племенник на монсеньор Георги Елдъров, както и заради интересите си в областта на Македонския въпрос, на Православната и Католическата църква във времената на държавния атеизъм, професор Елдъров се оказва особено ценна мишена за Държавна сигурност. Очевидно за тази *система на страха* още по-важно е оповестяването на сътрудничеството му със службите. Професорът обаче се оказва препъникамък на този тоталитарен модел на управление. С Отвореното си писмо той прекъсва опита за политически шантаж и показва схемата на вербуване, елемент от порочната практика на политически злодейства. Затова нека напомним тук заключителните думи от това писмо:

> ДС беше героизирана, жертвите ѝ унизени... Все по-малко ще стават ония, които вярват или твърдят, че ДС е действала по патриотични подбуди, за национални интереси, с държавническа мъдрост. Нищо патриотично, национално и държавническо няма в това да мачкаш българската наука и българските учени. Независимо кога и как.
>
> Свободата и истината не се получават наготово. Те си имат цена и понякога се плащат със страдания и жертви. Това обаче е единствената кауза, за която човек си струва да се бори.

Сред безценната информацията в документалното интервю са спомените на професора за дом *Абагар*, за българската секция на радио *Ватикана*, за Католическата мисия след 1989 г. Откроява се и споделеното за част от собствените му научни изследвания, притежаващи особена значимост за самия него – например за католиците в България, за отношенията между Ватикана и България, за униатството в българската съдба, за българите в Албания...

Научното издание, впечатляващо с разнообразната си информация, завършва с подробна библиография на научните трудове на професор Елдъров – изследовател, който заслужава уважението не само на своите колеги историци, но изобщо на българското гражданско общество, изправено за кой ли път на поправителен изпит пред своите тежки и все така неразрешавани въпроси.